

Рађање стакларства у Србији

Стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина

ЗВІЗДАНИ
МУЗЕЈ
ЈАГОДИНА

Јасмина Трајков • Смиљана Додић

Рађање стакларства у Србији

Стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина

Јагодина, 2022.

Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2022. година проглашена је Међународном годином стакла (International Year of Glass–IYOG22). Читава ова година биће посвећена афирмисању улоге и значаја које стакло има у науци, економији и култури. Територија Града Јагодина је колевка националне производње и индустријализације стакла у обновљеној Србији јер је овде, на локацији између села Мишевић и Белице, основана прва стаклара 1846. године. Стога се Завичајни музеј Јагодина придружује обележавању Међународне године стакла изложбом на којој ће представити стакло из музејских збирки настало у периоду од касне антике до средине 20. века, са посебним нагласком на стаклу произведеном у стакларама у Јагодини. Изложба је приређена у оквиру манифестације „Музеји за 10“.

Кат. бр. 38

Украсни бокалчић, 1880–1890,
Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина

Смиљана Додић, музејски саветник, археолог

Преглед стакларства кроз историју и археолошке збирке Завичајног музеја

„Узми 60 делова песка, 180 делова пепела морске траве, 5 делова креде или измрвљене шкољке, загреј добро све заједно, охлади и добићеш стакло...“ – каже запис из библиотеке асирског краља Асурбанипала (669–631. г.п.н.е.). Овај текст са средине 7. stoleћа п.н.е., урезан клинастим писмом, представља најстарији сачувани рецепт за израду стакла.¹

Ни 2500 година доцније ова рецептура се није значајно изменила: кварцни песак, сода и кречњак остали су основни састојци за производњу стакла. Ипак, историја стакла сеже у много дубљу прошлост од првог писаног помена о томе.

Од Вавилона и Египта до савремене Европе

Најстарији вид стакласте материје са којом је човек дошао у додир било је природно, вулканско стакло – опсидијан, које се још пре 8000 година у неолитским културама користило за израду финих сечива. С друге стране, сматра се да је до открића најстарије вештачке материје – вештачког стакла дошло случајно, приликом топљења руде бакра.² Једно предање, које нам у своме делу „Историја природе“ преноси антички писац Плиније Старији, говори о феничким трговцима шалитром који су, припремајући обед на песковитој обали реке Бел у данашњем северном Израелу, за ивице огњишта уместо камена употребили комаде соде; изложени ватри, песак и сода су се стопили у житку стаклену масу и тако је настало прво, мекано стакло.³

Ипак, стакло је откривено знатно пре процвата феничке трговине, о чему нам говоре

археолошки налази из Месопотамије и Египта. У периоду између 3500–3000. године п.н.е. оно се појављује у виду стакласте глазури – глеђи, којом су облагане керамичке перле, а први накит у потпуности израђен од стакла настаје око 2500. године п.н.е.⁴ Прве посуде и тоалетне бочице израђене од правог стакла појављују се у Египту у време фараона Тутмоса III (1479–1425). Бројност налаза са некропола Египта, Вавилона, Асирије, Сирије и Феникије, али и налазишта критско – микенске цивилизације сведочи о успону и процвату стакларске производње. Средином 1. миленијума п.н.е., египатско стакло трговином стиже до најудаљенијих области античког света, а у праисторијским културама гвозденог доба на европском тлу започиње израда првих предмета од стакла – перли, наруквица и украса за фибуле.⁵

Из египатских, производња стакла се преноси на велики број радионица на сиријско – левантинској обали. У некој од њих је око 100. године п.н.е. откривена револуционарна техника дувања стакла помоћу луле, која је почетком владавине Октавијана Августа пренета до радионица на италском тлу, где је до мајсторства усавршена. Производња стакла постаје комерцијална, а стакло јефтиније и широко доступно. Цео процес грубе прераде и производње стаклене сировине обављао се у радионицама у близини лежишта његових основних састојака – соде (Египат) и квалитетног песка (Левант – Сирија), док је производња стаклених предмета вршена у италским радионицама. Крајем 1. века нове ере, откривена је могућност поновног ливења сломљеног стакла, о чему певају чак и песници тога доба.⁶ Истовремено, савладан је процес деколоризације стакла, па оно постаје безбојно или остаје природно плавкастозелено, у складу са укусом нових тржишта.

У познијим епохама, производња стакла се шири по западним провинцијама Римског Царства, Шпанији, Галији, Германији, као и балканским провинцијама, где је један од водећих стакларских центара био Сирмијум. Поред увећане употребе

Кат.бр. 24 Бочица,
17 - 18. век, манастир Манасија

стаклених предмета на територији Србије почев од средине 3. века, у нестабилним политичким приликама током 4. века долази до наглог процвата домаће стакларске производње.⁷ Упркос бројности, временом квалитет производа из локалних радионица почиње да опада, стакло постаје замућено, мехурасте структуре, у смирај антике најчешће жућкасто – зеленкастих тонова.⁸

Традиција римског стакларства у потоњим вековима наставља да живи у Византији, док од 13. века млетачки мајстори са острва Мурано постају носиоци средњовековног европског стакларства. Под утицајем Венеције, у 14. веку започиње производња стакла и у Дубровнику, путем кога ова врста луксузних производа стиже и до средњовековне Србије.⁹ За разлику од меког, натријумовог Мурано стакла, чија производња достиже врхунац у 16. и 17. веку, чешки и немачки мајстори започињу израду тврђег стакла на бази калијума. Оловно, тешко, „кристал“ стакло откривено у Енглеској у 17. веку, а украшавано брушеним мотивима, потиснуло је венецијанско стакларство Мурано мајстора и преузело примат на европском тржишту.¹⁰

Поступак израде стакла

Технолошки поступак израде римског стакла¹¹ започињао је мешањем силиката (кварцног песка) и алкалне супстанце неопходне за његово топљење – соде или поташе, у размери 9:3. Смеса је најпре загревана у земљаним посудама, чиме су одстрањиване нечистоће и пена. Добијена житка маса, стаклача, хлађена је, потом дробљена, а само њени најквалитетнији делови ишли су на даљу обраду, у стакларску пећ, где су топљени на температури до 1300 степени.¹² Тако добијено житко стакло обликовано је неком од стакларских техника које су се развијале, мењале, али и очувале до данашњих дана. Најстарија техника тзв. „пешчаног

Кат. бр. 1 Тоалетна бочица - балсамариј,
3-4. век, Horreum Margi

језгра“, коришћена за израду тоалетних бочица од 15. века п.н.е. до 2. века н.е., заснивала се на облагању или обмотавању земљаног или пешчаног модела стакленом масом, слично техници која се, до данашњих дана, користи за израду перли. Техника ливења и пресовања стакла, позната већ у критско – микенској цивилизацији, коришћена је за израду делова накита, посуђа, као и прозорског стакла. Откриће стакларске луле крајем старе ере омогућило је обликовање предмета дувањем ваздуха у врућу стаклену масу, а осим технике слободног дувања коришћена је и техника дувања у отворени или затворени калуп.

Применом ових техника израде сачињени су и предмети од стакла из фондова археолошких збирки Завичајног музеја у Јагодини.

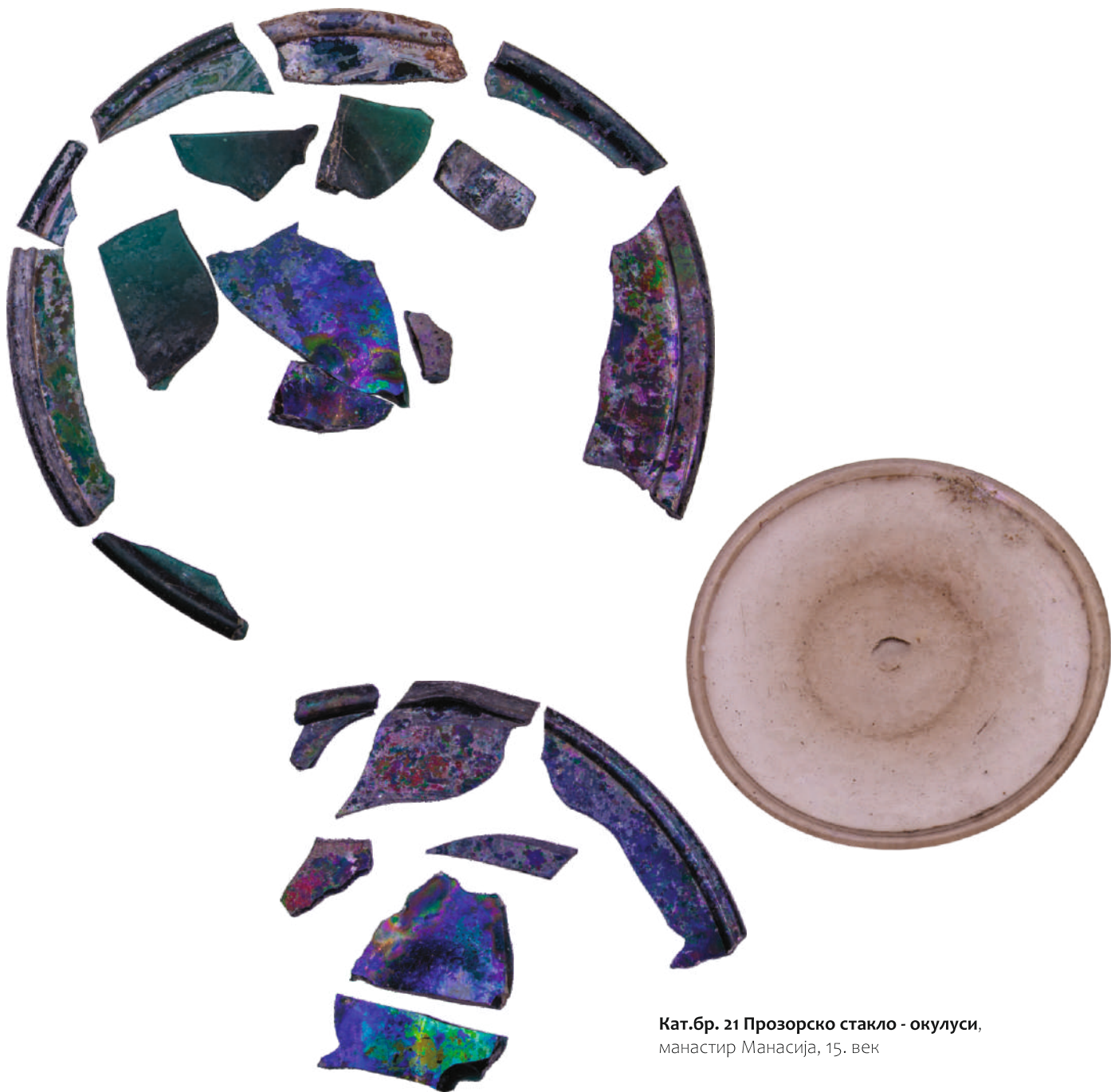
Стакло у археолошким збиркама Завичајног музеја

У археолошким збиркама музеја чувају се примерци стаклених предмета из свих историјских епоха. Иако скромна бројношћу, ова врста налаза пружа важне податке о занатској производњи и токовима трговине стаклом на овим просторима у античком и средњовековном периоду. Посебно су значајни уломци касноантичких стаклених посуда и прозорских окана откривени приликом археолошких ископавања брдских утврђења у Багрданском теснацу („Јеринин град“ у Војсци) и на обронцима Црног врха („Јеринин град“ у Старом селу), фрагментована тоалетна бочица – балсамариј, откривена ископавањима Војног музеја у античком *Norgeum–у Margi*, али и неколико примерака касноантичког накита, попут веће биконичне перле са аплицираним нитима, која је поклоном доспела у музеј.

Највећи број средњовековних налаза од стакла у нашим збиркама потиче са систематских археолошких истраживања манастира Ресава

Кат.бр.22 Кандило,
15. век, манастир Манасија

Кат.бр. 21 Прозорско стакло - окулуси,
манастир Манасија, 15. век

(Манасија).¹³ Међу уломцима стаклених посуда откривених у овом манастирском комплексу из времена деспота Стефана Лазаревића, посебно место заузимају реконструисано кандило и фрагментована здела од ливеног стакла, као и примерак доста позније бочице. Нарочито су бројни налази окулуса, разнобојних кружних прозорских окана, углавном фрагментованих, али и примерак целог окулуса од безбојног ливеног стакла. Ова врста разнобојног прозорског стакла на наше просторе допремана је из Венеције и Дубровника, одакле вероватно потичу и манасијски примерци.¹⁴

Напоследку, збирка садржи и бројне примерке средњовековног накита од стакла, нарочито наруквица од стаклене пасте. Ова врста накита била је нарочито омиљена на просторима централног и источног Балкана током 12. века,¹⁵ а њено порекло сеже до самих почетака египатског стакларства средином 2. миленијума п.н.е. Осим у источним областима Медитерана, нарукнице од стакла се на европском тлу јављају почев од протоисторијске латенске културе Келта, а у ширу употребу улазе крајем римске Републике, са почетком Римског Царства.¹⁶ Честе на територији под византијским утицајем током 12. века, ове нарукнице нестају са наших простора након повлачења Византије све до турских освајања, када се у већем броју јављају од краја 15. па све до 17. века.¹⁷ Најстарији примерак ове врсте накита у збирци потиче са рановизантијског утврђења у Војсци, а неколико случајних налаза израђених од тамнозеленог и црног непрозирног стакла датују се у 12. век.¹⁸ Знатно је већи број позносредњовековних наруквица из манастира Манасија, које одликује изразит сјај, због новина у технологији израде у односу на старије епохе. Њихово присуство доводи се у везу са падом Манасије у турске руке, што истраживачи виде као потврду оријенталног порекла ове врсте накита и традиције његове израде у области источног Медитерана.¹⁹

Кат. бр. 26, 29, 34 - 36 Наруквице од стакла, манастир Манасија, 16-17.век

¹³Ж. Костић, Н. Костић, *Камен у стаклу*, у: Књига о стаклу, Зборник радова са симпозијума „150 година стакларства у Србији“, Јагодина 2002, 77; <https://www.van-ruysdael.com/glass/library/history-of-glass/the-oldest-known-glass-recipes-around-650-b.c./item386> приступљено 20.03.2022.

¹⁴S. C. Rasmussen, *A Brief History of Early Silica Glass: Impact on Science and Society*. Substantia 3(2)(2019), 128.

¹⁵A. Cermanović Kuzmanović, *Rimsko staklo*, Beograd 1987, 2.

¹⁶S. C. Rasmussen, *How Glass Changed the World, The History and Chemistry of Glass from Antiquity to the 13th Century*, Springer Briefs in History of Chemistry, 2012, 111.

¹⁷A. Cermanović Kuzmanović, *ucmo*.

¹⁸S. Stamenković, *Tehnologija proizvodnje stakla i proizvodni centri na prostoru Sredozemne Dakije*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2015, 12, 13.

¹⁹M. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd 1994, 64.

²⁰A. Cermanović Kuzmanović, *нав. дело*, 6.

²¹S. Stamenković, *Средњовековно стакло манастира Студенице*, у: М. Поповић, *Манастир Студеница: археолошка открића*, Београд 2015, 361, 362.

²²Ж. Костић, Н. Костић, *нав. дело*, 78.

²³Термином „римско стакло“ у технолошком смислу обухваћено је стакло које се од IV века пре нове ере до IX века нове ере производило широм Медитерана и римских провинција, ун: S. C. Rasmussen, *A Brief History of Early Silica Glass: Impact on Science and Society*. Substantia 3(2)(2019), 130.

²⁴A. Cermanović Kuzmanović, *нав. дело*, 5.

²⁵Истраживања Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду спроведена су у периоду од 2005-2018. године.

²⁶S. Stamenković, *нав. дело*, 371.

²⁷V. Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji: modeli i nasledje*, Beograd 2010, 89.

²⁸Најранију појаву наруквица од стакла налазимо у гробници египатског фараона Аменхотепа II (1427-1400), ун: V. Šaranović Svetek, *Rimske naukvice od stakla, staklene paste i gagata u provinciji Donja Panonija*, Beograd 2009, 7.

²⁹V. Bikić, *ucmo*.

³⁰S. Додић, Р. Петровић, М. Алексић, *Накит од праисторије до данас из збирки Завичајног музеја у Јагодина*, Јагодина, 2004, 15.

³¹V. Bikić, *ucmo*.

Производи јагодинске стакларе Нацка Јанковића која је отпочела са радом почетком осамдесетих година 19. века. Чаше кат. бр. 39 и 40 израђене су за власника стакларе и биле су део покућства у кући породице Јанковић. То су уједно и најверднији примерци из Збирке предмета од стакла Завичајног музеја у Јагодини.

Кат. бр. 40

Кат. бр. 39

Кат. бр. 43

Кат. бр. 45

Кат. бр. 44

Јасмина Трајков, музејски саветник, историчар
уметности

Стакло 19. и 20. века из збирке Уметничког одељења Завичајног музеја Јагодина

Оснивање и рад јагодинских стаклара

Прва индустријска производња у Србији покренута је у Јагодини 1846. године оснивањем фабрике стакла на локацији између реке Белице и села Мишевић и Белице, на обронцима Црног врха, на 17 km од Јагодине. Фабрику је основао Аврам Петронијевић (Текија, 1791–Цариград, 1852) истакнута личност ондашњег времена, секретар кнежевске канцеларије, уставобранитељ, министар иностраних дела и члан Државног савета. Петронијевић је завршио основну и трговачку школу у Оршави (Румунија). Говорио је немачки, грчки, влашки, француски, турски и италијански језик.¹ Преселио се у Србију 1817. године, повевши са собом и родитеље који су се настанили у Јагодини. У граду су становали и Аврамова супруга и деца све до 1842. године, када су се преселили у Београд.²

Након стицања аутономије 1830. године, започео је развој и модернизација живота у Србији. Стакло је било све више у употреби. Користило се у изради прозора на градским кућама, уместо хартије, а долазило је и до све веће употребе стакленог покућства по угледу на европски начин живота. Иако је била богата сировинама за производњу стакла, Србија је стаклене производе увозила. Пре оснивања стакларе у Јагодини, домаћу производњу стакла покушали су да покрену Никола Станојевић 1832. године и Павел Адамовић 1838, али су њихове молбе остале неуслишене.³

Да подигне фабрику стакла у Јагодини Аврам Петронијевић је одлучио крајем 1839. године и тада се први пут писмено обратио Државном савету да му то одобри. Због неповољне политичке ситуације и заоштрених односа са кнезом Александром Карађорђевићем, одобрење и повластице за отварање фабрике и експлоатацију сировина без накнаде Петронијевић је добио тек марта 1846. године. На закупљеном и делом купљеном земљишту, које ће касније добити име „Аврамовац“, Петронијевић је саградио зграде за потребе фабрике, али и станове за раднике. Ово место је било погодно јер је у близини било довољно камена белутка, добре текуће воде и доста шума. Фабрика је радила по немачко–чешком систему по коме се прављење стакла заснивало на топљењу мешавине поташе и песка са додатком креча, који је давао бољу провидност. Опрема је набављена у Баварској, а мајстори су доведени из Баварске и Чешке. Технологија израде стакла била је слична оној која је примењивана у чешким и баварским мануфактурама. Пословођа стакларе био је земунски трговац Константин Томић. По техничком уређењу и начину производње заснованом на ручном раду и воденом погону, ова фабрика је била застарела, али као прва те врсте у Србији одговарала је тадашњим потребама градског и сеоског становништва.⁴

Прво стакло у фабрици Аврама Петронијевића произведено је на дан Светог Климента, 25. новембра по старом, односно 8. децембра по новом календару, 1846. године. Тог дана је кнез Александар Карађорђевић прослављао крсно име у Тополи, уз присуство бројних угледних званица. Као први производ стакларе, кнезу је у Тополу послато „неколико великих чаша“ из којих су гости наздрављали током славља.⁵ Јула месеца следеће године кнез је посетио фабрику и том приликом је приређен свечани дочек, ручак и народно весеље. Ујутру је кнез присуствовао изради стакла у фабрици.

Као поклон владару израђена су три сатљика (боца за алкохолна пића) и две чаше. За високе званице израђене су стаклене чутурице за воду, а остали чланови свите добили су на поклон различите производе: чаше, чираке и слично.⁶ Кнез Александар Карађорђевић је фабрику стакла Аврама Петронијевића следећи пут посетио јуна 1851. године приликом путовања по Србији.⁷

Фабрика је имала прихода, али су јој недостајала обртна средства помоћу којих би покренула нове инвестиције и модернизовала производњу. Озбиљну конкуренцију представљао је велики увоз стакла из Аустрије. Стаклара је радила све до изненадне смрти Петронијевића која га је задесила 1852. године приликом дипломатске мисије у Цариграду.⁸ Аврамова породица се након његове смрти нашла у тешком материјалном стању, па се обратила држави за помоћ. Држава је 1852. године откупила стаклару са земљиштем и тиме је привремено спасила пропасти, али није успела да је изда под закуп. У исто време увоз стаклене робе био је у сталном порасту.

Оживљавање српске производње стакла дошло је тек после доношења Закона о потпомагању домаће индустрије из 1873. године. Дозволу за основање нове фабрике стакла у Јагодини добио је 1879. године Јулије Бозитовац. Он је био Србин из Пеште, послован човек који се од шездесетих до деведесетих година 19. века бавио различитим пословима, пре свега трговином. Увозио је робу из иностранства и могуће да је радио и као лиферант српског двора.⁹ Уз Бозитовца се као оснивачи стакларе помињу и Стефан Шлајфер и Јован Клуцки.¹⁰

Фабрика стакла Јулија Бозитовца се налазила на крају Левачке чаршије у Јагодини, на старом друму према Крагујевцу. Указом кнеза Милана Обреновића од 7. августа 1879. године Бозитовцу је, осим да отпочне са радом и да експлоатише сировине,

дозвољено и да у року од десет година може да увезе из иностранства машине, делове машина, справе и оруђа, као и други материјал за израду стакла без плаћања царине и такси.¹¹ У овој фабрици стакло је израђивано од разбијеног стакла са додатком соде. Из ондашње штампе се сазнаје да су то били производи од прсте зеленкасте масе, а да финији предмети нису израђивани.¹² Радници у стаклари су били Словенци, а као шегрти су махом радили „овдашњи дечасти, који се веома марљиво труде да изуче посао“.¹³ Фабрика није имала новчаних средстава како би се модернизовала и на тај начин повећала производњу, па је из тих разлога морала да прекине рад.

Стаклару је од Бозитовца почетком осамдесетих година 19. века откупио Нацко Јанковић, трговац из Јагодине, уз придружени капитал свог таста Мике Аранђеловића. Радила је најпре под називом „Нацко Јанковић и компанија“. Мајстори су били Чеси, Словаци, Немци и Словенци. Јанковић и Аранђеловић су раскинули ортаклук 1896. године, па је фабрика протоколисана под називом „Нацко Јанковић и син“.

Стаклара се простирала на четири хектара на истој локацији као и фабрика Јулија Бозитовца. Феликс Каниц је током последње деценије 19. века посетио ову фабрику и оставио запис о томе. Он пише: „Преко каменог моста стигао сам у један конгломерат мањих зграда; у највећој од њих, поред једне куполне пећи са шест огњишта, мађарско–словачки радници дувањем су израђивали најразличитије стакларске производе. На сваком огњишту је запослен по један моделар, један стаклодувач и ученик Србин. У другој кућици налази се с парном машином повезана брусионича, у којој 8 немачких Чеха израђује финију робу: притискаче за писма, октаедре, затим врше матирање, украшавање итд. разних посуда, чинија, лампи итд. Најбољи, већином по поруџбини рађени предмети прелазе у атеље једног немачког сликара, који их

Сервис за ракију потиче из куће јагодинског трговца Милете Марковића. Техника израде и декоративни сликани украс има паралела са производима јагодинске стакларе Нацка Јанковића као и са раним производима Српске фабрике стакла у Параћину, па није могуће са сигурношћу одредити где је произведен.

Кат. бр. 53 Сервис за ракију,
1890–1920, непознат произвођач

украшава златним ивичним линијама, светлуцавим тракама, орнаментима, иницијалима, грбовима, итд. У другим просторијама су токар који израђује калупе од букова дрвета, грнчар који припрема судове за топљење отпорне на ватру и топилац који припрема стаклену масу за најфинију робу. Кварц најбоље врсте, који се овде употребљава, добија се на Белици и одмах се на лицу места меље у прах; једина поташа у Србији производи се за ову фабрику у околним шумама.“¹⁴

Крајем 19. века, фабрика је пресељена на нову локацију, близу садашњег аутопута Београд–Ниш. Нова локација је износила око 2 хектара и била је у својини власника.¹⁵ Стаклара је имала парну машину од шест коњских снага, а као извор енергије коришћен је угаљ. Била је механизована и производила је разноврсне предмете од стакла. Највише је израђивано амбалажно стакло, а купци су углавном били локални апотекари и бакали. За потребе Пиваре у Јагодини стаклара је производила боце. По поруџбини су израђивани и луксузнији производи. Равно стакло за прозоре није произвођено. Фабрика је снабдевала стаклом потрошаче широм Србије, а имала је своја складишта у Београду, Крагујевцу и Нишу, као и у Прилепу и Скопљу.¹⁶

Квалитет производа фабрике стакла Нацка Јанковића потврдиле су и награде. Јанковићева стаклара била је један од излагача на светској изложби у Паризу 1889. године.¹⁷ Српски производи су на овој изложби стекли запажен успех. Награђено је 372 учесника, а међу награђенима нашли су се и производи стакларе Нацка Јанковића. Признање стаклу из Јагодине додељено је и на изложби у Крушевцу одржаној 14. септембра 1891. године. На овој изложби презентована су природна богатства, народна радиност и индустријски производи овог краја. Јагодинска стаклара је учествовала као гост, а изложени производи су добили похвалу првог реда.¹⁸

Производња у стаклари Нацка Јанковића није задовољавала потребе домаћег тржишта, па су се предмети од стакла увозили, што није ишло у прилог српској фабрици. Предузеће је имало финансијских проблема, као и неплаћене дугове према Класној лутрији од које је узета новчана позајмица. Након Нацкове смрти, његовом сину Душану је остао дуг код Класне лутрије и Јагодинске штедионице. Душан Јанковић се обратио држави за помоћ, али упркос вољи да се сачува једина домаћа фабрика стакла, она је затворена највероватније 1907. године.

Производња стакла у Србији премештена је у Параћин. У овом граду је 1907. године отпочела са радом „Српска фабрика стакла А.Д.“ коју је основало акционарско друштво више београдских трговаца на челу са Миливојем М. Поповићем и Савом В. Савићем, а уз помоћ стаклара и дорадних машина из јагодинске стакларе.¹⁹

Збирка предмета од стакла Завичајног музеја Јагодина

У Збирци предмета од стакла чувају се стаклени предмети који су били у употреби у јагодинским кућама од краја 19. до средине 20. века, као и различита стаклена амбалажа међу којом се посебно издвајају боце за пиво са ознаком Јагодинске пиваре Михаила Косовљанина и апотекарске боце из апотека у Јагодини и Свилајнцу које су радиле у периоду између два светска рата, као и стакло коришћено у угоститељским објектима.

Најновија истраживања променила су датирање већег броја предмета из ове збирке, односно њихову атрибуцију, тако да је највероватније да у збирци немамо предмете произведене у стаклари Аврама Петронијевића. Међутим, са теренских истраживања донет је налаз стаклених уломака, стаклене масе и делова зидане пећи пронађених у селу Мишевић, на локацији на којој се некада простирала

Петронијевићева стаклара. Ови налази су вредно сведочанство о производњи стакла у овој фабрици.

Најзначајнији предмети из збирке свакако су они који су израђени у стаклари Нацка Јанковића, од којих се осим рекламног бокалчића од плавог пресованог стакла с натписом „Фабрика стакла Јагодине“, посебно истичу луксузне чаше из куће Нацка Јанковића осликане емајлним бојама и позлаћене.

Највећи део стакла у збирци чини увозно стакло, највише аустроугарско, као и стаклени предмети произведени у Српској фабрици стакла у Параћину. Примена стакла у покућству је већ од краја 19. века све већа. Стакло је у градским кућама заменило традиционалне посуде од метала, керамике и дрвета. У Јагодини су се у периоду од почетка 20. века до избијања Другог светског рата производи од стакла продавали у трговинама мешовите робе (бакалско–стакларским) које су биле бројне у граду. За једну од њих која се налазила у Левачкој чаршији и радила у периоду између два светска рата, а чији је власник био трговац Милосав Николић, зна се да је продавала производе Српске фабрике стакла у Параћину и да се снабдевала директно из фабрике као и преко стакларске радње Светислава К. Ђорђевића из Параћина. Стакларско–порцеланску робу увезену из Беча, Пеште и Лондона продавале су радње Светомира Андрејевића и сина и Божидара Кузмановића и оне су важиле за две најлепше трговине у Јагодини.²⁰

Нацко Јанковић (1829–1898), власник стакларе у Јагодини

⁸ Српске новине, 21. април 1952.

⁹ Ј. Ђурић, *нав. дело*, 41.

¹⁰ С. Ђокић, *Јагодинска стаклара*, Наш завичај, Јагодина 1936, 10.

¹¹ Српске новине, 31. август 1879, 1.

¹² *Видело*, 23. јул 1880, Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, Ф XI к. 1 бр. 113.

¹³ *Исто*

¹⁴ Ф. Каниц, *Србија: земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Београд 1985, 617.

¹⁵ М. Бојкић, *нав. дело*, 45.

¹⁶ Ј. Ђурић, *нав. дело*, 51–52.

¹⁷ О наступу Србије на светским изложбама в.: Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Београд 2006, 324–325.

¹⁸ *Дневни лист*, 21. септембар 1891, Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, Ф XI к. 1 бр. 22/1.

¹⁹ Д. Воргић, *Од историзма до модернизма: Збирка стакла – Воргић*, каталог изложбе, Зрењанин 2013, 12–13; Х. Микић, Е. Радоњић–Живков, *Привреда Параћина: од млина до савремене индустрије*, Параћин 2018, 85–94.

²⁰ С. Ветнић, *Старе трговине и трговци у Јагодини од 1815. до 1944. године*, Светозарево 1992, 31–32.

¹ Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, Београд 2012.

² Н. Станојловић, *Аврам Петронијевић (1791–1852) прилози за биографију*, у: *Књига о стаклу. Зборник радова са симпозијума „150 година стакларства у Србији“*, ур. Б. Цветковић, Јагодина 2002, 57–75.

³ Ј. Ђурић, *Стакло у Србији XIX века*, Београд 1985, 24–28.

⁴ М. Бојкић, *Стакларе у Јагодини*, у: *Књига о стаклу*, 40–42.

⁵ *Српске новине*, 29. новембар 1846, 2; Ј. Трајков, *Наш завичај: културно–историјско наслеђе Јагодине од почетка 19. века*, Јагодина 2021, 68–69..

⁶ *Новине читалишта београдског*, 11. јул 1847, 1.

⁷ *Српске новине*, 26. јули 1851, 323–324.

Kаталожке јединице

1. Тоалетна бочица–балсамариј, 3–4. век, Ћуприја–Norreum Margi, безбојно стакло, слободно дувано, висина: 6,2 cm, Античка збирка, инв. бр. 47_169

2. Перла, 4–5. век, Доње Штипље, стакло, техника језгра, рашчешљавање /развлачење, дужина: 4,6 cm, Античка збирка, инв. бр. 47_168

3–13. Фрагменти посуда, 4–5. век, Старо село, „Јеринин град“, стакло жућкасто–зеленкасте боје, слободно дувано, аплицирање, Античка збирка, инв. бр. 47_154–47_166

14. Фрагмент наруквице, 5–6. век, Војска, „Јеринин град“, стакло, дужина: 4,5 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_298

15–20. Фрагменти наруквица, 12. век, подручје од Свилајнца до Пожаревца, стакло, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_51–48_56

21. Окулус, 15. век, манастир Манасија, безбојно стакло, ливено, пречник: 11,7 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_318

22. Кандило, 15. век, манастир Манасија, безбојно стакло, слободно дувано, висина: 10,5 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_470

23. Фрагментована посуда, 15–18. век, манастир Манасија, стакло, ливено, бојено, пречник: 18 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_488

24. Бочица, 17–18. век, манастир Манасија, безбојно стакло, дувано у калупу, висина: 7,6 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_319

25. Перла, 16–17. век, манастир Манасија, стакло, техника језгра, дужина: 2,5 cm, пречник: 1,2 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_471

26. Наруквица, 16–17. век, манастир Манасија, стако, пречник: 6,7 cm, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_332

27–37. Фрагменти наруквица, 16–17. век, манастир Манасија, стакло, Средњовековна збирка, инв. бр. 48_331; 48_333–48_334; 48_476–48_478; 48_482–48_486

38. Украсни бокалчић, 1880–1890, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло плаве боје, пресовање, висина: 9 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 1

39. Чаша, 1880–1896, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло, ливено у калупу, ручно осликано, емајлне боје, позлата, порцелански медаљон са фотографијом, висина: 14,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 2

40. Чаша, 1880–1896, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, ливено, црвена лазура, ручно осликано, емајлне боје, позлата, висина: 10 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 3

41. Чаша са тањирећем, 1890–1896, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, ливено у калупу, матшлиф, висина: 17,3 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 7 и 8

42. Чашица, 1882–1890, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, дувано у калупу, матшлиф, висина 8,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 35

43. Бањска чаша, 1880–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, емајлне боје, висина: 11 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 52

44. Чаша, 1896–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, емајлне боје, висина: 8 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 150

45. Чаша за воду, 1896–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло безбојно, дувано у калупу, емајлне боје, висина: 13,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 58

46. Боца за пиво, 1880–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло зелено, ливено у калупу, висина: 29 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 5

47. Боца за пиво, 1880–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина, стакло жуто, ливено у калупу, висина: 28,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 6

48. Мувар, 1880–1906, Фабрика стакла Нацка Јанковића, Јагодина (?), стакло безбојно, дувано, 12,5 x 12,5 x 15 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 30

49. Кригла за пиво, друга половина 19. века, непозната стаклара, стакло безбојно, ливено у калупу, метал, висина: 11 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 12

50. Кригла за пиво, друга половина 19. века, непозната стаклара, стакло безбојно, ливено у калупу, метал, висина: 17 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 153

51. Чаша за пиво, 1910–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, брушено, висина: 16 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 24

52. Бомбоњера, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, ливено, осликано, емајлне боје, висина: 13,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 147

53. Сервис за ракију, 1890–1920, непозната радионица, стакло, дувано у калупу, емајлне боје, висина боце: 22 cm, висина чаше: 6 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 28

54. Бањска чаша, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, дувано, брушено, висина: 10,8 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 44

- 55. Бањска чаша**, 1937, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, дувано, гравирано, висина: 11 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 55
- 56. Абажур за лампу**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, ливено, матшлиф, трагови бојења, висина: 13,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 93
- 57. Чаша за пиво**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, гравирано, висина: 17,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 56
- 58. Чаша за пиво**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, ливено, брушено, висина: 19,7 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 60
- 59. Бокал**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, гравирано, висина: 23,7 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 64
- 60. Кафанска флаша**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, пресовано, висина: 27 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 98
- 61. Чокањ**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, пресовано, висина: 16,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 96
- 62. Чокањ**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, пресовано, висина: 8,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 156
- 63. Кригла за пиво**, 1920–1940, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло зелено, ливено у калупу, висина: 14 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 91
- 64. Притискивач за хартију**, прва половина 20. века, непозната стаклара, стакло безбојно, ливено у калупу, висина: 7 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 11
- 65. Посуда за шећер**, 1890–1920, Чешка (?), стакло безбојно, ливено, 10 x 10 x 15 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 14
- 66. Посуда са поклопцем**, 1900–1914, Аустроугарска (?), стакло безбојно, ливено, црни емајл, 10 x 7 x 6 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 20
- 67. Посуда за лед**, 1920–1940, непозната стаклара, стакло безбојно, бојено плаво, емајлне боје, метал, висина: 14 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 33
- 68. Каблић**, 1920–1940, стакло ружичасто, пресовано, висина 14,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 41
- 69. Чашица**, 1900–1920, непозната стаклара, стакло безбојно, гравирано, висина: 8 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 47
- 70. Чашица**, 1900–1920, непозната стаклара, стакло безбојно, гравирано, висина: 9,2 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 48
- 71. Чашица**, 1900–1920, непозната стаклара, стакло безбојно, гравирано, висина: 9,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 49
- 72. Чашица**, 1900–1920, непозната стаклара, стакло безбојно, матшлиф, висина: 9 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 50
- 73. Чашица**, 1900–1920, непозната стаклара, стакло безбојно, матшлиф, висина: 9,7 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 61
- 74. Бањска чаша**, 1934–1935, Српска фабрика стакла, Параћин (?), стакло безбојно, дувано, осликано емајлним бојама, висина: 9,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 154
- 75. Чаша са дршком**, 1955–1960, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло плаво, пресовано, висина: 8,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 85
- 76. Чаша са дршком**, 1955–1960, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, пресовано, висина: 7,4 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 86
- 77. Чаша са дршком**, 1920–1960, Српска фабрика стакла, Параћин, стакло безбојно, пресовано, висина: 7,3 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 87
- 78. Чашица за ракију**, 1920–1940, непозната стаклара, стакло безбојно, матшлиф, висина: 4,3 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 45
- 79. Боца са сифоном**, 1920–1940, непозната стаклара, стакло светло зелено, матшлиф, висина: 30,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 97
- 80. Боца са сифоном**, 1920–1940, непозната стаклара, стакло наранџасто, висина: 30,5 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 155
- 81. Апотекарска боца**, 1890–1940, непозната стаклара, стакло безбојно, висина: 21,3 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 69
- 82. Апотекарска боца**, 1890–1940, непозната стаклара, стакло жуто, висина: 19 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 70
- 83. Апотекарска бочица са змијом**, 1890–1940, непозната стаклара, стакло безбојно, висина: 18 cm, Збирка предмета од стакла, инв. бр. 83
- 84. Апотекарска боца**, крај 19. века, Julius Asthausen Fabrik, Минхен, стакло жуто, висина: 24 cm, Збирка реалија, инв. бр. 26
- 85. Апотекарска стаклена стојница**, 1900–1940, непознат произвођач, стакло жуто, висина: 8 cm, Збирка реалија, инв. бр. 7
- 86. Калуп за ливење стакла**, 1900–1940, порекло: Српска фабрика стакла, Параћин, дрво, 38 x 20 x 17 cm, Збирка технике, инв. бр. 44
- 87. Лула за дување стакла**, 1900–1940, непознат произвођач, порекло: Српска фабрика стакла, Параћин, гвожђе, дрво, дужина: 131 cm, Збирка технике, инв. бр. 45

ЗВЕЗДАНИ
МУЗЕЈ
ЈАГОДИНА

Издавач

Завичајни музеј Јагодина

За издавача

Србољуб Милетић,
директор Завичајног музеја Јагодина

Аутори изложбе и текста у каталогу

Јасмина Трајков
Смиљана Додић

Фотографије

Ђорђе Филиповић

Дизајн

Ђорђе Филиповић

Штампа

Златна књига, Јагодина

Тираж

300

ISBN 978-86-85065-42-2

Кат. бр. 74

Бањска чаша

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069.51:39]:666.1(497.11)(083.824)
666.1:748(497.11)(083.824)
748(497.11)(083.824)

ТРАЈКОВ, Јасмина, 1979-

Рађање стакларства у Србији : Стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина / [аутори изложбе и текста у каталогу] Јасмина Трајков, Смиљана Додић ; [фотографије Ђорђе Филиповић]. - Јагодина : Завичајни музеј, 2022 (Јагодина : Златна књига). - 15 стр. : фотогр. ; 21 x 21 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

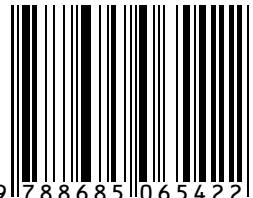
ISBN 978-86-85065-42-2

1. Додић, Смиљана, 1968- [autor]
а) Завичајни музеј (Јагодина) - Збирка предмета од стакла - Изложбени каталози б) Стакларство - Србија - Изложбени каталози в) Стакло - Уметничка обрада - Србија - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 64150281

ЗВІЗДАРИЙНИ
МУЗЕЙ
ІАГОДИНА

9 788685 065422